

УДК 343.8

<http://doi.org/10.5281/zenodo.400392>

© Шинкарьов Ю.В., 2016

Ю.В. Шинкарьов

**ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ,
ЯКІ ВЧИНИЛИ КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ**

Анотація. У статті розглядають окремі аспекти щодо обумовленості заборони застосування звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні корупційних злочинів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, корупційний злочин.

Аннотация. В статье рассматриваются отдельные аспекты обусловленности запрета применения освобождения от уголовной ответственности при совершении коррупционных преступлений.

Ключевые слова: уголовная ответственность, освобождение от уголовной ответственности, коррупционное преступление.

Anotation. Article examine some aspects regarding the conditionality prohibition of dismissal of criminal responsibility in the commission of corruption offenses

Key words: criminal liability, exemption from criminal responsibility, corruption offense.

Із прийняттям нашою державою європейського вектора розвитку національного законодавства про кримінальну відповідальність відбулися концептуальні зміни у підходах протидії корупції. Безумовно, вказане явище є болючою пухлиною на тілі сучасної української держави. Бажаючи «вилікувати» суспільство від цієї хвороби, кримінально-правова політика змінює напрямки свого розвитку в бік удосконалення механізмів протидії та запобігання такого явища. Відлунням кримінально-правової політики виступає нормотворча діяльність, яка намагається своєчасно реагувати на зміну «курсу». Впродовж декількох останніх років в Україні антикорупційне законодавство зазнає постійних змін [1, с. 275]. Але, на жаль, реагування такого роду іноді виступає занадто квапливим, таким, що не справляється із поставленим завданням, незважаючи

на задекларовану дієвість і необхідність. Багато змін є кон'юнктурними, такими що не є в достатній мірі обґрунтованими і підтвердженими результатами глибокого наукового дослідження. Так, фактично в середньому щомісячно зміни та доповнення вносяться приблизно в 3 кримінально-правові норми. Звичайно, таке становище багато у чому було викликано саме відсутністю цілісної концепції кримінально-правової політики в країні, в тому числі стратегії розвитку національного кримінального права [2, с. 18].

Одним із проблемних питань, що виникло внаслідок удосконалення чинного КК, у ракурсі виділення такої групи злочинів, як корупційні, є впровадження обмеження застосування звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини такого роду.

Взагалі проблематиці корупційних злочинів приділялася значна увага. Кримінально-правовим проблемам корупційних злочинів присвячена значна кількість наукових робіт [3, с. 3]. Серед вчених, які здійснювали наукову розвідку у даному напрямку можна виділити таких науковців, як А.В. Виговська, О.З. Захарчук, В.М. Куц, М.І. Мельник, Є.В. Невмержицький, А.В. Савченко, І.В. Чубенко, В.Є. Скулиш та ін. Питання, пов'язані із звільненням від кримінальної відповідальності, розглядалися у роботах Ю.В. Бауліна, І.Г. Івасюка, О.С. Козака, В.М. Куца, Т.Б. Ніколаєнко, С.О. Яценко та багатьох інших.

Повертаючись до мети статті, слід зазначити, що існує декілька наукових підходів щодо розуміння інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Дослідники відносять його до форм реалізації кримінальної відповідальності, вважають інститутом кримінального права, що диференціює відповідальність; радикальним засобом диференціації кримінальної відповідальності; юридичним фактом, що припиняє кримінальне правовідношення, який звільняє особу від несприятливих правових наслідків, тощо [4, с. 191].

Не занурюючись глибоко в аналіз правової природи звільнення від кримінальної відповідальності, зосередимось на проблематиці незастосування цього інституту щодо осіб, які вчинили корупційні злочини.

Ст. 45 КК України у примітці визначає коло суспільно-небезпечних діянь, що є корупційними злочинами. Причому конкретизується, що окремі діяння можуть бути віднесені до цієї групи тільки за умови їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем. Так, до них відносяться злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, а також злочини, передбачені ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 КК. Саме поняття корупційних злочинів чинним Кримінальним кодексом України не встанов-

лено. Тим не менш, виходячи із змісту КК та інших нормативно-правових актів, можна вважати, що корупційним злочином є передбачене в Особливій частині Кримінального кодексу України суспільно небезпечне діяння, яке містить ознаки корупції та корупційного правопорушення [5, с. 33].

Встановивши перелік злочинів такого роду, законодавець вирішив заборонити застосування за їх вчинення інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Так, не може бути застосоване звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям (ст. 46 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із передачею особи на поруки (ст. 47 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України). Єдиним видом звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів є звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України). На думку В.І. Тютюгіна і К.С. Косінової, закріплення переліку корупційних злочинів у примітці до ст. 45 КК якраз і мало на меті встановлення імперативу на заборону застосування окремих заохочувальних інститутів кримінального права, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності, при вчиненні діянь такого роду [6, с. 391–392]. Хоча дійсно, є серйозні сумніви щодо доцільності розміщення цього визначення у примітці ст. 45 КК України. На перший погляд стає зрозуміло, що законодавець помістив зазначене визначення з огляду на те, що у цій статті вперше згадується поняття корупційних злочинів. Однак, як видається, доцільніше визначити таке поняття у примітці до статті, яку віднесено до переліку корупційних злочинів, а найоптимальнішим варіантом вбачається, що місце такому визначенню у розділі XVII КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [1, с. 276].

У зв'язку із такою нормативною заборонаю застосування цього інституту до такої категорії злочинів постає декілька, в принципі, закономірних питань. По-перше: чим така категорія злочинів (корупційні) відрізняється від інших? Корупційні злочини, є по-суті єдиним видом злочинів, що групуються у класифікаційну групу не за допомогою ознаки родового об'єкта. Таким чином, серед 20-ти розділів Особливої частини цього Кодексу не існує розділу, який би мав назву «Корупційні злочини» [7, с. 12]. Чітко видно, що група корупційних злочинів сформована на основі певних спеціальних ознак, а не на

підставі зосередженості їх в межах певного розділу Особливої частини КК України [8, с. 35]. Скоріше за все вони направлені на подолання негативного явища корупції, маючи при цьому об'єктами різні відносини, права, блага. Корупційні злочини в даному випадку отримали ознаку унікальності. Тим не менш, на думку деяких вчених, імплементація терміна «корупційний злочин» у національне кримінальне законодавство є цілком обґрунтованим і необхідним кроком [7, с. 12].

При цьому слід зазначити, що питання віднесення певної категорії діянь до корупційних злочинів до недавніх пір було суто кримінологічним. Це пов'язується із тим, що корупційність злочину, згідно з пануючою теорією, не відноситься ані до об'єкта ані до способу вчинення злочину. На сторінках наукових досліджень здебільшого мова йде про корупцію як явище. Так, у Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII мова йде про поняття корупції. Так, відповідно до ст. 1 цього Закону, корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

По-друге, чому до цієї категорії злочинів не може бути застосоване в загальному обсязі звільнення від кримінальної відповідальності? Чи не порушується в даному випадку принцип рівності осіб перед законом. Беручи до уваги комплекс цінностей, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, можна прийти до ірраціонального висновку про примат ідеї протидії корупції над іншими цінностями, правами, благами. Як ми бачимо, від кримінальної відповідальності за підставами, вказаними у чинному КК, можуть бути звільнені особи, які вчинили злочин, об'єктом якого є будь-які відносини, що поставлені під охорону законом про кримінальну відповідальність. В тому числі особи, які вчинили злочини проти основ національної безпеки, життя та здоров'я особи, що слід нагадати, проголошується в Україні найвищою соціальною цінністю та ін. Виходячи з цього, цінність життя, здоров'я, відносин власності відходить на другий план. При спричиненні шкоди їм, за наявності передбачених законом підстав, особа може отримати прощення,

держава за наявності підстав може звільнити себе від обов'язку притягнути до відповідальності винну особу. При вчиненні, ж корупційного злочину особа не може на це розраховувати. Постає питання чим ця особа відрізняється від інших.

Окрім того, існує серйозне запитання щодо власне ефективності прямої нормативної заборони звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів.

Ю.В. Баулін, аналізуючи види підстав звільнення від кримінальної відповідальності зазначає, що залежно від того, правом чи обов'язком суду є звільнення особи від кримінальної відповідальності, виділяють два види такого звільнення: імперативне (обов'язкове) і дискреційне (факультативне, необов'язкове).

Дискреційними є звільнення, передбачені ст. 47 КК України (передача на поруки), ст. 48 КК України (зміна обстановки) та ч. 1 ст. 97 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру). Це означає, що за наявності підстав, передбачених зазначеними статтями, суд вправі, але не зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності. В усіх інших випадках вимога закону щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності є імперативною, тобто зобов'язуючою суд звільнити особу від кримінальної відповідальності (наприклад, при дієвому каятті або примиренні з потерпілим, а також після закінчення строків давності й у спеціальних видах звільнення, передбачених в Особливій частині КК України) [4, с. 199]. Щодо корупційних злочинів ми спостерігаємо абсолютно інше явище – наявність імперативу не на застосування певного виду звільнення, а на його незастосування.

В даному випадку особливу увагу викликає співвідношення передумови звільнення від кримінальної відповідальності та імперативної заборони звільнення у разі вчинення корупційного злочину.

Так, загальноприйнятою передумовою застосування певної підстави звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою злочину певної тяжкості у поєднанні з певною формою вини. Чітке встановлення передумови фактично означає неможливість звільнення особи у разі вчинення злочинів не відповідної тяжкості чи форми вини. Ця тенденція продовжує класичну залежність між злочином і покаранням. Це стосується насамперед вчинення особливо тяжких і тяжких злочинів та їх кримінально-правових наслідків. Навряд чи людство здатне сьогодні запровадити іншу реакцію на

вчинення таких злочинів, як застосування до винних кримінального покарання [4, с. 185].

Беручи до уваги встановлений законом перелік корупційних злочинів, можна виокремити склади злочинів за вчинення яких особа могла б бути звільнена від кримінальної відповідальності без встановленої нормативної заборони на це.

Саме ці статті містять необхідні передумови, за якими особи, які вчинили корупційні злочини, могли б бути звільнені від кримінальної відповідальності.

Так, вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості є передумовою для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із: дійовим каяттям (ст. 45 КК), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК). – ч. 1 ст. 210 КК, ст. 354 КК, ч. 1, ст. 368-2 КК, ч. 1 ст. 368-3 КК, ч. 1 ст. 368-4 КК, ч. 1 ст. 369-2 КК. У даному випадку у всіх без виключення випадках передумовою виступає вчинення злочину невеликої тяжкості (звісно, за умови їх вчинення вперше). Необережних злочинів середньої тяжкості серед корупційних злочинів немає.

Вчинення вперше злочину невеликої або середньої тяжкості є передумовою для звільнення у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК), у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48). – ч.2 ст. 191, ч.2 ст. 320, ст. 357, ч. 1 ст. 210 КК, ст. 354, ч.1 ст. 364, ч.1 ст. 364-1 КК, ч.1, 2 ст. 365-2 КК, ч.1 ст. 368 КК, ч. 1, 2 ст. 368-2, ч. 1–3 ст. 368-3, ч. 1–3 ст. 368-4, ч. 2 ст. 369, ч. 1, 2 ст. 369-2 КК. В даному випадку передумова також могла б бути при вчиненні таких злочинів вперше.

Проаналізувавши вищенаведене, можна прийти до висновку про неможливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів у зв'язку з відсутністю передумови для цього, навіть без імперативної заборони у законі на таке звільнення. Таким чином, в окремих випадках спостерігається подвійна «неможливість» застосування звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів – відсутність необхідної передумови для цього і імперативна заборона (у чинній редакції КК України). Постає питання про ефективність і доцільність законодавчої техніки, яка створила подібну ситуацію. Є серйозні підстави вважати, що необхідне подальше удосконалення норм закону про кримінальну відповідальність як щодо обґрунтування застосування заборони на звільнення, так і щодо формулювання такого роду імперативу. Що, безумовно, може і повинно стати предметом наукових досліджень правознавців у майбутньому.

Література

1. Горпинюк О.П. Деякі шляхи вдосконалення кримінально-правових норм про корупційні злочини і інші посягання, пов'язані зі службовим зловживанням / О.П. Горпинюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2016. – № 2. – С. 275–282;
2. Борисов В.І. Поняття кримінально-правової політики / В.І. Борисов, П.Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 15–31;
3. Михайленко Д.Г. Кваліфікація корупційних злочинів: навч.-метод. посіб. для студентів 5-го курсу Інституту прокуратури та слідства / Д.Г. Михайленко. – Одеса: Юридична література, 2013. – 136 с.;
4. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності // Вісник Асоціації кримінального права України, 2013, № 1(1) – С. 185–207;
5. Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова // Вісник національної академії прокуратури України. – 2012. – № 4. – С. 32–36;
6. Тютюгін В.І. Поняття та ознаки корупційних злочинів / В.І. Тютюгін, К.С. Косінова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 388–396;
7. Савченко А.В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. / А.В. Савченко – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 168 с.;
8. Захарчук О.З. Нормативне закріплення корупційних злочинів за законодавством України та їх класифікація / О.З. Захарчук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – 2015. – № 813. – С. 33–38.